

LAS DLA LASU

O potrzebie zmiany postrzegania puszczy.

dr hab. Rafał Kowalczyk

Instytut Biologii Ssaków PAN w Białowieży

Dr hab. Rafał Kowalczyk

jest dyrektorem IBS PAN w Białowieży. Prowadzi badania z zakresu ekologii, ekologii behawioralnej oraz ochrony i zarządzania populacjami zwierząt.

rkowal@ibs.bialowieza.pl

Puszcza Białowieńska jest najlepiej w Europie zachowanym lasem nizinnym, kształtowanym od tysięcy lat przez naturalne procesy ekologiczne i charakteryzującym się ogromną różnorodnością biologiczną. Dzięki tym cechom, Puszcza została objęta statusem obiektu światowego dziedzictwa UNESCO i włączona do sieci obszarów Natura 2000. Puszcza jest unikatowym dziedzictwem przyrodniczym i kulturowym, obiektem badań naukowych oraz znaną marką turystyczną. Ochrona Puszczy za czasów królewskich i wielofunkcyjne, tradycyjne użytkowanie w przeszłości pozwoliły na zachowanie Puszczy do końca XVIII w. w doskonałym stanie, co było wynikiem bardzo ograniczonego wpływu działalności człowieka na strukturę lasu i potencjał regeneracyjny Puszczy. Większe zmiany dotyczące struktury lasu, związane z rabunkową wycinką w okresie wojen i gospodarką leśną, obejmują ostatnie 100 lat i prowadzą do stopniowego kurczenia się najcenniejszych drzewostanów naturalnych. Ciągłe jednak dominują one w Puszczy Białowieńskiej i powinny podlegać ochronie w celu zachowania ich stanu i naturalnych procesów je kształtujących. W ciągu ostatnich 20 lat poziom ochrony Puszczy stopniowo wzrastał – od rozszerzenia obszaru parku narodowego w 1996 r., przez zapewnienie ochrony drzewostanów ponad 100-letnich zarządzeniem dyrektora generalnego Lasów Państwowych, utworzenie rezerwatu Lasy Naturalne Puszczy Białowieńskiej, włączenie Puszczy do sieci obszarów Natura 2000 i zatwierdzenie Planu Zadań Ochronnych, zmniejszenie etatu cięć, aż po objęcie statusem obiektu światowego dziedzictwa UNESCO całego obszaru Puszczy w 2014 r. Obecnie mamy do czynienia z diametralną zmianą w zarządzaniu gospodarczą częścią tego obiektu, wycinką w wyłączonych dotychczas z użytkowania drzewostanach ponad stuletnich, co jest zagrożeniem dla stanu zachowania tego obszaru, odstrasza turystów i prowadzi do zmniejszenia dochodów miejscowego społeczeń-

stwa oraz uderza w wizerunek Lasów Państwowych i Polski na arenie międzynarodowej.

Gradacje kornika drukarza występujące w Puszczy Białowieńskiej co kilkanaście lat są naturalnym elementem funkcjonowania lasów z udziałem świerka. W lasach naturalnych, masowe pojawy kornika przyczyniają się do zróżnicowania struktury drzewostanów oraz zwiększenia ilości martwego drewna, co jest istotnym elementem zachowania wysokiej różnorodności biologicznej i ciągłości występowania wielu rzadkich gatunków. W lasach gospodarczych gradacje kornika są postrzegane jako zaburzenia katastrofalne, a wycinka zasiedlonych drzew jest stosowana jako metoda walki z tym owadem, choć w zasadzie brak jest ewidencji naukowej potwierdzającej skuteczność tych działań. Zmiany klimatyczne wpływające na nasilenie i częstotliwość gradacji w Europie, prowadzą do zmniejszania się udziału świerka w drzewostanach. Widać to wyraźnie w lasach naturalnych Puszczy Białowieńskiej, gdzie w ciągu kilkudziesięciu ostatnich lat udział świerka zmniejszył się prawie dwukrotnie. Analiza danych dotyczących obecnej gradacji kornika drukarza pokazuje, że w zagospodarowanej części Puszczy zaatakowane świerki skupiają się na pewnych obszarach, podczas gdy w lasach naturalnych Białowieckiego Parku Narodowego są one rozproszone. Okazuje się, że prawdopodobieństwo zamierania świerków wskutek gradacji kornika jest tym większe im większy udział świerka w drzewostanach oraz wyższe położenie drzewostanów. Wskazuje to, że błędy gospodarki leśnej – sadzenie sztucznych monokultur świerkowych na wyżej położonych siedliskach z niskim poziomem wód gruntowych – zwiększają podatność drzewostanów Puszczy na gradacje kornika drukarza. Co ciekawe, przy tym samym udziale świerka, drzewostany naturalne są mniej podatne na gradacje kornika niż sztuczne nasadzenia.

Zaburzenia naturalne, takie jak gradacje kornika drukarza, prowadzące do zamierania znacznej liczby drzew, mogą wydawać się katastrofalne z ludzkiego punktu widzenia, ale nie stanowią katastrofy w znaczeniu ekologicznym. Z pokolenia na pokolenie w społeczeństwie, ale też w nauce, zanika wiedza na temat historycznej i naturalnej kondycji środowiska. Zostało to nazwane syndromem zmiany punktu odniesienia (ang. *shifting baseline syndrome*).

me). Prowadzi ono do błędnego wyobrażenia o lesie i jest uzależnione od aktualnego stanu środowiska. Standardem lasu stał się dla społeczeństwa las typowo gospodarczy o uproszczonej strukturze gatunkowej i wiekowej, dominujący w krajobrazie Polski i Europy, który jest kształtowany w taki sposób aby produkował drewno jak najlepszej jakości. Zapomina się, że las w pełnym tego słowa znaczeniu to las naturalny, ze złożoną strukturą gatunkową i wiekową oraz dużą ilością martwego drewna. Gospodarka leśna w Puszczy Białowieskiej prowadzi do stopniowego zastępowania lasów naturalnych drzewostanami gospodarczymi i wpływa negatywnie na stan zachowania siedlisk i gatunków. Widać to przy porównaniu obszarów chronionych i tych użytkowanych gospodarczo. W Białowieckim Parku Narodowym stan większości siedlisk jest właściwy, podczas gdy w części zagospodarowanej – nieodpowiedni lub zły. Walka z kornikiem drukarzem i usuwanie zasiedlonych i martwych świerków może mieć ekonomiczne uzasadnienie w lasach typowo gospodarczych ze względu na wartość pozyskanego surowca. Jednak w lasach, gdzie znaczne obszary podlegają ochronie, tak jak w Puszczy Białowieskiej, jest skazana na niepowodzenie i stanowi zagrożenie dla stanu zachowania przyrody.

Wycinka z użyciem kombajnów zrębowych prowadzona w ostatnich miesiącach w najcenniejszych, poza obszarem parku narodowego i rezerwatów przyrody, drzewostanach ponad stuletnich, dotyczy głównie martwych świerków o dużych rozmiarach. Jeśli usunięcie obumarłych świerków w drzewostanach naturalnych jest konieczne ze względów bezpieczeństwa publicznego, co jest nadużywane w Puszczy Białowieskiej, powinny one być pozostawiane na miejscu zgodnie z Planem Zadań Ochronnych tego unikatowego obszaru. Jak pokazują badania naukowe pozyskanie mające na celu odzyskanie surowca drzewnego po gradacjach kornika prowadzi m.in. do 1) zakłócenia procesów ekologicznych; 2) zwiększenia wrażliwości ekosystemu na kolejne zaburzenia środowiskowe; 3) zmniejszenia naturalnej różnorodności biologicznej; 4) utraty tzw. spuszczyny biologicznej obejmującej organizmy, materię organiczną, oraz struktury środowiskowe naturalnego pochodzenia, które przetrwały zaburzenie i stanowią integralną część odradzającego się ekosystemu.

Wartość Puszczy Białowieskiej nie może być mierzona ceną drewna możliwego do pozyskania. Ma ona ogromną wartość naukową. Na temat Puszczy Białowieskiej opublikowano dotychczas ponad dwa tysiące publikacji naukowych, o wiele więcej niż dla innego znanego europejskiego lasu. Publikacje te były cytowane ponad 20 tysięcy razy, co świadczy, że wiedza zdobyta dzięki badaniom w Puszczy Białowieskiej ma bardzo duże znaczenie dla nauki. Badania pokazują, że korzyści ekonomiczne związane z walorami turystycznymi Puszczy są 13-krotnie większe niż w przeciętnych polskich lasach. Co więcej, okazuje się, że głównym celem wizyty odwiedzających Puszczę jest możliwość zobaczenia lasu naturalnego. Wynika to z faktu, że takie lasy są unikatowe, gdyż większość obszaru naszego kontynentu pokrywają lasy gospodarcze o uproszczonej strukturze gatunkowej i wiekowej, a zaledwie 0,2% lasów liściastych Europy Środkowej ma charakter zbliżony do naturalnego.

Dochody z turystyki, które według szacunkowych danych w 2016 r. wyniosły ponad 70 mln zł, są kilkukrotnie wyższe niż przychody nadleśnictw z pozyskania drewna, dodatkowo dotowanych corocznie kwotami przekraczającymi 20 mln zł. Co ważne, większość dochodów z turystyki trafia do miejscowego społeczeństwa, natomiast drewno tu pozyskiwane trafia w większości do odbiorców zewnętrznych a mieszkańcy Puszczy i jej okolic nie mają z wyrębu bezpośrednich korzyści. i turystyka tworzą miejsca pracy, których jest wielokrotnie więcej niż tych związanych z gospodarką leśną. Wycinka Puszczy odstrasza turystów. To ochrona Puszczy Białowieskiej a nie jej użytkowanie gwarantuje rozwój turystyki i wzrost zamożności społeczności lokalnej. Ochrona Puszczy Białowieskiej na całym jej obszarze nie spowoduje strat dla Lasów Państwowych, ponieważ Puszcza pokrywa zaledwie 0,6% powierzchni lasów i dostarcza zaledwie 0,3% drewna pozyskiwanego w Polsce.

Puszcza Białowieska została uznana przez UNESCO za dziedzictwo ludzkości ze względu na wartości przyrodnicze, kulturowe i naukowe. Na Polsce spoczywa ogromna odpowiedzialność zachowania i ochrony tego unikatowego w skali światowej lasu. ■

ZDJĘCIE JAKUB OSTAŁOWSKI